

Ders III   Kırız Türkçesinde Uzun Ünlüler

Kırızcada 6 uzun ünlü mevcuttur: aa, ээ, оо, өө, уу, үү.

Kırızcada ünlülerin ses uzunluğu fonematik özellik taşıır, bu demektir ki ünlülerin uzun veya kısa olması kelimedede anlam farkını meydana getirir. Örneğın,

жан	'can'	жаан	'yağış'
сук	'obur'	суук	'soğuk'
жүн	'yün'	жүүн	'derman'
эк	'ekmek'	ээк	'çene'
өн	'yetişmek'	өөн	'kusur'
ор	'kuyu'	оор	'ağır'
ток	'tok'	тоок	'tavuk'
сөк	'sökmek'	сөөк	'kemik' vb.

Uzun ünlüler kısa ünlüler gibi tek hece oluştururlar. Bazen tek başına da bağımsız kelime ifade edebilirler. Örneğın:

ууз	'ağız', 'ilk süt'	ооз	'ağız'
ээ	'eğе', 'sahip'	уу	'ağı', 'zehir'
оо	'kaymak'	өө	'öcü'

Kırızcada uzun ünlüler, olarak iki şekilde meydana geldiğı sanılıyor.

- 1) V+C+V (ünlü+ünsüz+ünlü)
- 2) V+C (ünlü+ünsüz)

1. V + C + V tipi

аға > aa

Kırız. саа-, Esk. Моğ. саға- TT 'sağamak'
Kırız. баатыр, Моğ. бағатыр, TT 'bahadır'
Kırız. саадак, Моğ. сағадак, TT 'sadak', 'okluk'

оғо > оо

Kırız. соол, Alt., Нак. соғол, TT 'solmak'
Kırız. бооз, Tuva, Alt., Нак. боос, Özb. Ағ. боғоз 'hamile'
Kırız. жоон, Alt. дзоон, Нак., Tuva чоон, Özb. йоған, TT 'yoğun' 'kalın'

аңа > aa

Kırız. жаак, Tuva чаак, Нак. наак, Alt. дзаак, ET. йаңак, TT 'yanak'
Kırız. маара, Saha маңыра, E.Моğ. мағара, TT 'finiş' vb.

өң + ө/ү/и > өө

Kırız. сөөк, Нак., Alt. сөөк, Orh.Yaz. сөңүк, Uyg.сүңек TT 'kemik'.
Kırız. сөөл, Uyg. сүңел, TT 'siyil'
Kırız. көөн, Tuva хөөн, Kaz.көңил, TT 'gönül'
Kırız. мөөрө, Tuva, Нак., Alt.мөөрө, Kaz. меңире, TT 'melemek' vb.

эңе > ээ

Kırg. ээк, Alt. ээк, Нак.ээк, Türkm.энек, Çağ.Ed.T.эңек, ТТ 'çene'

айа > аа

Kırg. жаа, Alt.дзаа, Tuva чаа, Kaz. жайа, Tat.жэйә, ТТ 'уау'.

өй + ө/ү > өө

Kırg. жөө, Kırg.ағ. жөйөw, жөw, ET. йадағ, ТТ 'уауа'

Kırg. көө, Alt. көө, Tuva хөө, Нак.көйө, Özb.күйө, ТТ 'kurum'

Kırg. мөөн/бөөн, Alt.мөөн, Kaz. бүйөн, ТТ 'kalın bağırsak'

Kırg. сөөм, Alt., Нак., Tuva сөөм, Kaz.сүйөм, ТТ.ағ. сүйүм. 'boğum'

эйе > ээ

Kırg. ээ, Alt., Tuva, Нак. ээ, Türkm. ейе, Kaz. ийе, ТТ 'eğе', 'sahip'

Kırg. жээн, Alt.дзээн, Нак., Tuva чээн, Özb., Ууг. йеғен, Kaz.жийен, ТТ 'yeğen'.

2. V + C tipi

тоо - tow

суу - суw

боо - bow

жоо - жow

Kırg. тоо, Alt.туу, Нак., Tuva тағ, ТТ 'dağ'

Kırg. боо, Alt. bow, Нак., Tuva, ET бағ, ТТ 'bağ'

оғ > уw > оо

Kırg. буу, Kırg.Ағ., Alt.буw, Нак.поғ, Tuva боғ, ET boğ, ТТ 'boğmak',

Kırg. куу, Kırg.Ағ., Alt.куw, Нак.хоғ, ТТ 'kovmak'

уғ > уw > уу

Kırg. суу, Alt. суу/суw, Нак., Tuva суғ, ET суб/суғ, ТТ 'su'

Kırg. жуу, Kırg. Ағ. жуw, Нак., Tuva чуғ, ТТ Ағ. уув 'yıkamak'

өғ > үw > үү

Kırg. күү, Kırg. Ағ. күw, Нак., Tuva көғ, ET көғ, ТТ 'nağme'

ығ > үw > үү

Kırg. элүү, Kırg.Ағ. элүw, элиг, ET елиғ, ТТ 'elli'

Kırg. сүйүү, Kırg.Ағ. сүйүw, ET себүғ, ТТ 'sevgi' vb.

